

Umetnostna smer v šolski interpretaciji

V literarni zgodovini in literarni teoriji zavzema umetnostne smeri pomembno mesto. So sestavni del literarnozgodovinskega dogajanja in literarnoteoretičnih razglabljanj.

Literarnoteoretični in literarnozgodovinski učbeniki in tovrstna strokovna literatura poimenujejo dogajanja v umetnosti, posebej v literarni umetnosti, na različne načine, npr. kot struja, slog, stil, literarna smer, književna smer, književno gibanje, literarno gibanje, literarni tok, kar ima v literarni zgodovini konkretna imena; to so imena obdobji in njihovih delov, npr. romantika, realizem.

Silva Trdina se v svoji *Besedni umetnosti* (1958) odloči za literarne smeri: "Najbolj vidne literarne smeri so: barok, romantika, realizem, naturalizem, impresionizem, simbolizem, ekspresionizem." (str. 65). Nato pa zgoščeno opiše umetnostne lastnosti posamezne literarne smeri. Približno desetletje kasneje (1964) sta v Zagrebu Aleksander Flaker in Zdenko Škreb izdala knjigo *Stilovi i razdoblja*, še desetletje kasneje Matjaž Kmecl *Malo literarno teorijo* (1976) in Janko Kos *Očrt literarne teorije* (1983).

Novejši avtorji ne poimenujejo več tako enotno kot Silva Trdina. Tako npr. Matjaž Kmecl uporabi v *Mali literarni teoriji* naslednja poimenovanja: naturalizem — umetnostni slog (str. 41), dekadenca — ena izmed evropskih literarnih "struj" (43), impresionizem — književno gibanje (45), barok — oznaka za slogovno obdobje (47), prosvetljenstvo — evropsko duhovno gibanje (47), moderna — oznaka za književno dogajanje (49), surrealizem — zgodovinski slog (51), ekspresionizem — podaljšek tistih teženj v umetnosti, ki so znane že iz nove romantike (51), realizem — nezgodovinsko: stvaren odnos do sveta, upoštevanje dejstev in realnih razmerij (53), romantika — nezgodovinsko: čustvujoče, domišljjsko, idealizirajoče razmerje do sveta — v literarni zgodovini vseevropsko literarno/duhovno gibanje (59), dadaizem — je umetniško gibanje (63), futurizem — eden izmed "izmov", to je literarnih tokov (69).

V *Očrtu literarne teorije* se Janko Kos z umetnostnimi smermi ne ukvarja, predstavi pa jih v delu *Književnost* (učbenik literarne zgodovine in teorije). Uporablja predvsem izraza književna smer in stilna smer. Tako razvrsti "...nove književne smeri ob koncu 19. stoletja: naturalizem, nova romantika, dekadenca in simbolizem" (str. 231), medtem ko impresionizem razvršča v stilno smer in ga podobno kot druge smeri tudi definira: "Impresionizem iz fr. — impression (vtis, odtis), ime za francosko slikarsko stilno smer v letih 1860 — 1890, uveljavila je zabrisano slikanje predmetov, ki jih zastira ozračje, zato se na platnu sestavljajo iz barvnih lis in točk; s tem je poudarila subjektiven način gledanja." (str. 239). O impresionizmu v književnosti pa v definiciji — ničesar.

Glede na to, da šola že po tradiciji najpogosteje uporablja izraze doba, obdobje, smer, ali pa nadpomenko kar izpušča in uporabi samo ime, npr. romantika, ekspresionizem itd., in glede na izrazje v učbenikih sta najprimernejša izraza za najširše pojmovanje (književno) umetnostno obdobje in (književna) umetnostna smer. To najširše in najslošnejše poimenovanje pa lahko vsebuje vse finese smeri, stilov, slogov, struj, gibanj, obdobji, teženj, tokov in kar je še izrazov v strokovni literaturi, ki zaznamujejo dogajanja v književnosti in v drugih umetnostih. Zato v pričujočem prispevku uporabljam izraz umetnostna smer.

Umetnostna smer in literarnozgodovinsko obdobje se pogosto prekrivata, sta enotni v poimenovanju in času. Včasih pa seveda ni tako, saj v kakem literarnozgodovinskem obdobju hkrati nastopa več

umetnostnih smeri. Poleg tega literarna zgodovina lahko kako obdobje časovno omeji z začetkom in koncem, pri čemer se opira predvsem na pomembne dogodke ali umetnostna dejanja. Da to ni tako preprosto, kaže že bežen pogled v literarnozgodovinske knjige zadnjih desetletij, v katerih so obdobja različno poimenovana in tudi različno časovno omejena. Umetnostnih smeri in umetniškega ustvarjanja pa se ne da preprosto omejiti, zakoličiti, saj umetniki ustvarjajo neodvisno, dostikrat mimo tradicionalnih ali trenutno najvidnejših tokov. Prav to pa močno otežuje natančnejše določitve začetkov in koncev literarnozgodovinskih obdobj. Tako je bilo npr. težko določiti naturalizem, saj so umetniki ustvarjali naturalistično v dosti daljšem obdobju, kot pa so tista štiri leta, ki jih je naturalizmu večasih dodelila literarna zgodovina. In realist Tavčar je nekatera svoja pomembna realistična dela (npr. *Visoško kroniko*) ustvarjal v času, ki ga literarna zgodovina že zdavnaj ni več namenjala realizmu, saj so bili takrat vidnejši in množičnejši drugačni umetnostni tokovi. Vse to pa kaže, da v šolski praksi ne moremo in ne smemo istiti obdobj in smeri, temveč je treba strokovno, natančno določiti oboje. Sedanja praksa — z učnimi načrti, učbeniki in izročilom — je bolj naklonjena literarnozgodovinskim obdobjem kot pa umetnostnim smerem. Vzrok je morda tudi v tem, da teorija pouka — metodika književne vzgoje — bolj poudarja obdobje kot smer (npr. Rosandič v svoji *Metodiki književne vzgoje* v poglavju Metodični pristop k obdobju in smeri, str. 681-693, čeprav obdela romantiko kot obdobje in smer in simbolizem kot smer). Vendar pa je ta del metodike na Slovenskem manj znan, ker ni preveden.

Za uspešen pouk katere koli sestavine književne vzgoje učitelj potrebuje vrsto znanj, ki jih lahko uporabi za načrtovanje in izvajanje učnih ur oziroma pouka sploh. Ta znanja si pridobi z rednim in permanentnim izobraževanjem, z lastnim izpopolnjevanjem, z organiziranimi oblikami izpopolnjevanja, s prakso v šoli in še kako. Ker pa učitelj v osnovni ali srednji šoli ni znanstvenik, ki bi se lahko ukvarjal s posameznimi področji, ampak mora slovenščino (in še kak predmet) učiti v celoti, morajo za potrebna znanja (literaturo, predavanja ipd.) poskrbeti tisti, ki se s stvarmi znanstveno ukvarjajo. Za področje književne vzgoje je potrebno združiti vsaj naslednje stroke: literarno zgodovino, literarno teorijo, estetiko, psihologijo, pedagogiko in metodike. Tako kako sestavino, npr. impresionizem, literarna zgodovina postavi v čas ter predstavi umetnike in njihova dela; literarna teorija impresionizem natančno določi in opravi celovito znanstveno interpretacijo umetnostnih del; estetika ovrednoti (pričakovane) umetniške učinke. Za vpeljavo v šolsko prakso je treba pritegniti psihologijo, da ugotovi ustreznost znanj in spoznanj za posamezne stopnje šol, in pedagogiko, da spremlja družbene zahteve in družbene potrebe. Metodika pa išče potrebne poti in sredstva za uresničevanje postavljenih smotrov. Niti v osnovni niti v srednji šoli ni mogoče obdelati vsega, kar je v znanosti spoznanega npr. o impresionizmu. Zato opravijo najprej izbor iz znanj. Tak izbor uvrstijo v učne načrte, učbenike in strokovne priročnike. Toda ali so pri tem združene sile vseh naštetih ved? Opraviti izbor, ki ustreza sposobnosti otrok in danemu času ter zagotavlja dovolj temeljito poznanje kakega pojavnega, je eno najzahtevnejših in najtežjih dejanj.

Z umetnostno smerjo se srečajo učenci že v osnovni šoli. Čeprav je pouk književne vzgoje načrtovan tako, da učenci v posameznih razredih spoznavajo predvsem književna dela oziroma odlomke iz njih in književnike, v osmem razredu pa naredijo sintezo in literarnozgodovinski pregled, se ne morejo izogniti poznanju najbistvenejših zakonitosti umetnostnih smeri. To ugoštevajo tudi učbeniki, saj berila vodijo učence k spoznavanju različnih ravnin književnih del, torej tudi k bistvenim posebnostim umetnostnih smeri. Sinteza takih spoznanj pa je izražena z definicijami. Tako najdemo v osmem berilu — *V nove zarje* — in v učbeniku *Slovensko slovstvo skozi stoletja* (oboje avtorjev Gregorja Kocijana in Stanka Šimenca) enako definicijo npr. za impresionizem: "IMPRESIONIZEM (lat. impressio = vtis): slogovna usmerjenost, ki skuša posneti osebni vtis o zunanjem in notranjem svetu; impresionisti želijo ujeti trenutek, razpoloženje v najrazličnejših odtenkih, pri čemer izkoriščajo barvitost glasovnega slikanja in sploh zvočne učinke glasov in besed, barvne ukrasne pridevke itd. V ospredju je čustvo, medtem ko za razumske razčlenitve ni prostora." (*Slovensko slovstvo skozi stoletja*, str. 38.) V berilu so izhodiščne informacije o impresionizmu ob Murnovi pesmi V daljavi, definicija impresionizma pa je v poglavju Razlage nekaterih slovstvenozgodovinskih pojmov na 273. strani. V tem sklopu najdemo še definicije pojmov reformacija, barok, razsvetljenstvo, romantika, realizem, naturalizem, simbolizem, ekspresionizem in konstruktivizem. Za večino teh pojmov se prične definicija, da je to "umetnostno-slovstvena smer" ali "umetnostno-slovstveni slog", kar priča o tem, da avtor tesno povezuje

obdobja in smeri povsod tam, kjer je to mogoče. In najbrž tudi učenci nimajo problemov s tem, da bi ločevali obdobje in smer, dokler se ne pričnejo ukvarjati s slovensko moderno, ko se v istem obdobju pojavi več umetnostnih smeri. Srednješolska *Berila* ne vsebujejo zgoščenih informacij (definicij) o umetnostnih smereh, najdemo pa jih v *Književnosti*, katero srednješolci premalo uporabljajo (v nekaterih srednjih šolah sploh ne, čeprav je knjiga na trgu dostopna).

Srednja šola se z literarno zgodovino in literarno teorijo ukvarja več in bolj poglobljeno kot osnovna šola. Srednješolci so že bolj razgledani po umetnosti, razmišljajo kompleksno in vzročno-posledično, številni učitelji jim namenjajo več časa za književnost in teorijo kot pa za jezik in sporočanje, bolj so že usposobljeni za samostojno branje, številni že imajo izdelan književni okus. Zato lahko kritično sprejemajo nova spoznanja in znanja, berejo tudi strokovno literaturo, primerjajo in vrednotijo različne vire.

Za pridobivanje novih pojmov širšega pomena so se v srednji šoli uveljavile tri različne poti: analitična, sintetična in analitično-sintetična. Po prvi spoznajo učenci pojav najprej v celoti in ga pozneje nadrobneje razčlenjujejo; po drugi spoznavajo najprej delčke pojava in jih združujejo v celoto; po tretji oba procesa družijo. V petdesetih letih so se pojavili učbeniki, ki so postavili vsako umetnostno obdobje v zgodovinsko dogajanje in okvir, nato pa so bili predstavljeni najpomembnejši avtorji in njihova dela. Pri nas so bila taka dela Janeževe in Ravbarjeve knjige, pri Belgijcih pa npr. Jacques Gob. V svoji knjigi *Pages classiques des grandes écrivains français des origines à nos jours* (1958) je predstavil združeno poglavje o obdobju in smeri romantike z naslednjimi sestavinami: splošne poteze 19. stoletja; revolucija in cesarstvo; romantika; definicija; vplivi; romantična doktrina; književne vrste v obdobju romantike; pisci in dela (Rosandić: *Metodika*, str. 683). Najnovejši čas pa se književnosti loteva drugače. Prejšnjemu najbolj diametralno nasproten pristop je v Pogačnikovi in Cesarjevi knjigi *Slovenska književnost* (Zagreb 1991), saj skoraj povsem opušča literarnozgodovinske podatke o književnikih in njihovih delih ter interpretira posamezna dela, književne pojave, gibanja, smeri, odmevnost.

Srednješolski učbeniki za književno vzgojo so *Berila* in *Pregled slovenskega slovstva* in/ali *Književnost* (Janko Kos). *Berila* so zbirke besedil domačih in tujih piscev po obdobjih; vsebujejo pa tudi zgoščeno interpretacijo izbranih besedil in kratke opise življenja in dela izbranih ustvarjalcev. Tudi literarnozgodovinski učbenik *Pregled slovenskega slovstva* je narejen po obdobjih. Vsako obdobje je postavljeno v zgoščen evropski slovstveni okvir, ima predstavljene smeri, zvrsti in oblike ter najpomembnejše slovenske pisce in njihova dela. O umetnostnih smereh razpravlja kot o že znanem pojavu. Smeri, zvrsti in oblik ne razlaga, ne definira, temveč jih predstavlja kot dejstva. Bistveno drugačna pa je *Književnost*, saj se ozira na *Berila* kot njihov priručnik in pogosto razlaga književne pojave ob istih besedilih, kot so v *Berilih*; nima pa življenjepisnih podatkov o književnikih in ne zgodovinskih in gospodarskih družbenih okvirov. Povsem drugačna razvrstitev snovi kot v klasičnih učbenikih je morda tudi vzrok, da knjige številni slavisti učencem ne priporočajo.

Berila za srednjo šolo imajo pri vsakem besedilu metodično spremljavo, ki z razlagami, nalogami, vprašanji in nalogami podajajo delno interpretacijo. S področja impresionizma so v *Berilu 2* štiri Murnove pesmi: *Nebo, nebo, Sneg, Vlahi* in *Pesem o ajdi*. Pri njih so naslednje informacije o impresionizmu: "...težišče Murnovega ustvarjanja je v podajanju razpoloženj, čustvenih in miselnih stanj, s katerimi je izpovedal svojo konkretno eksistenco... Njegov pesniški izraz je prefinjen, melanholičen v melodiki in impresionističen, kadar gre za podajanje vtisov iz narave. Med drugim velja Murn za najpomembnejšega slovenskega pesniškega impresionista. ...Ta tipično impresionistična pesem (*Nebo, nebo*) je nastala oktobra 1898 na Dunaju. ...Prva kitica (*Sneg*) podaja impresijo zimske pokrajine, ki jo zasipava sneg, druga kitica pa je refleksija, v kateri se pesnik sprašuje o smislu življenja in sveta — njuna metaforična slika je prva kitica. Ta dvojnost impresije in refleksije je v Murnovi poeziji pogosta. ...Enako učinkovita (*Vlahi*) je zaradi impresije odtujenega, tavajočega življenja v praznem svetu kot zaradi otožne melodike verzov, ki se sklada s sliko nesmiselnega, brezcilnega tavanja. ...*Pesem* (*Pesem o ajdi*) podaja impresijo ajdovega polja, mešajo se vonji, barve in gibanje, na koncu pa se impresija izteče v simboliko smrti (*zima*).” (Vse na str. 59-61.) Ob uzaveščenem pojmu, kaj je impresija (to naj bi učenci vedeli iz osnovne šole!), dobijo ob teh štirih pesmih kar nekaj danosti o impresionizmu. To pa je tudi vse, kar zvedo v *Berilu*

2 o impresionizmu. Nekaj zvedo o impresionistični ustvarjalnosti v *Pregledu slovenskega slovstva*, in sicer pri opisu moderne, pri Murnu in pri Kosovelu, več pa v *Književnosti*. Sinteza vseh spoznanj da dokaj celovito sliko o impresionizmu, simbolizmu, ekspresionizmu, reizmu... v besedni (in drugi?) umetnosti pri Slovencih in drugod po svetu. Toda kdo in kako naj opravi to sintezo? Pričakujemo, da učenci pod učiteljevim strokovnim vodstvom. Učitelj pa bi za tako delo poleg učbenikov potreboval tudi priročnik, v katerem bi bile celovite literarnozgodovinske in literarnoteorične interpretacije vsaj nekaterih izbranih besedil, podkrepjene z različnimi metodičnimi potmi in mogočimi sredstvi za dosego kar najboljših izidov v šoli. Žal takega priročnika ni in dosti učencev v srednji šoli nima niti *Berila*, kaj šele *Književnost*, ki je blizu priročniku, tako da nimajo od kod črpati znanja.

Analično-sintetična obravnava umetnostne smeri ima v srednji šoli v grobem tako podobo:

1. Učenci dobijo temeljno informacijo o posebnosti neke smeri.
2. Spoznajo delo ali odlomek iz dela, ki spada v to umetnostno smer.
3. Ob interpretaciji spoznanega (prebranega, slišanege) dela ugotavljajo tudi posebnosti umetnostne smeri.
4. Ob interpretaciji naslednjih književnih del (v korelaciji pa tudi drugih umetnostnih del) spoznavajo še druge posebnosti umetnostne smeri.
5. Hkrati spoznavajo književnike in dela, ki pripadajo tej smeri.
6. V sintezi povzamejo vse spoznane posebnosti umetnostne smeri in jih primerjajo s posebnostmi že znanih smeri.

Temeljno informacijo učenci lahko dobijo na različne načine. Najpreprostejši, najhitrejši, vendar pa ne preveč učinkovit način je ta, da učitelj pove v temeljnih obrisih, kaj je npr. naturalizem, simbolizem, konstruktivizem, reizem. Definicijo je mogoče prebrati tudi iz učbenika ali druge strokovne knjige, poiščejo jo lahko učenci že prej doma ali v knjižnici, napišemo jo lahko na tablo, prosojnico ali lepak; pred učenci je lahko vso uro, več učnih ur ali samo nekaj trenutkov.

Po osnovni informaciji in motivaciji spoznajo učenci besedilo. Učitelj jim ga predstavi z lastnim interpretacijskim branjem, s posnetkom ali z učenčevim branjem, če je učenec na tako branje vnaprej pripravljen. Za temeljno obravnavo morajo biti besedila zbrana v berilih in vsem učencem dostopna, kajti v naslednji fazi, pri interpretaciji, mora imeti vsak učenec besedilo pred seboj, in sicer opremljeno z vrsto danosti in metodične spremljave.

Šolska interpretacija umetnostnega besedila mora biti čim celovitejša, vendar pa so pri vsaki interpretaciji izpostavljeni posebni cilji, katerim posvetimo več pozornosti. Če je eden izmed ciljev interpretacije impresionistične pesmi spoznavanje impresionističnih prvin v pesmi, potem je potrebno vse te prvine najti, jih doživeti in razumeti ter doseči stik med temeljnimi zakonitostmi impresionizma in danimi prvimi. Mogoče bo kaj odstopalo od poglobitvinih posebnosti; tedaj bomo spoznali različice teh posebnosti.

Pri obravnavi naslednjih besedil iste umetnostne smeri spoznajo učenci še nove različice, spoznajo zakonitosti nadrobneje in dobivajo nove potrditve za temeljno spoznanje. Postavijo pa lahko tudi korelacijo z drugimi umetnostmi, kako je npr. v impresionizmu z ujetim trenutkom, razpoloženjem, barvitostjo ipd. v glasbi, slikovni ustvarjalnosti ali kjer drugje. Pri tem imajo pri sebi ves čas temeljne posebnosti umetnostne smeri — bodisi da imajo to že v zavesti in znanju bodisi da imajo kje zapisano in jim je dostopno.

Ob umetnostnih delih spoznavamo tudi njihove pisce, saj dela ne nastajajo sama, temveč jih mora nekdo ustvariti. Z izborom reprezentančnih del, primernih starosti učencev in stopnji šolanja, predstavimo avtorjevo ustvarjalnost. Z izborom reprezentančnih avtorjev kakega obdobja ali umetnostne smeri pa pridobimo dokaj celovito podobo obdobja ali smeri. Kadar je to izbor domačih in tujih avtorjev in del, dobijo učenci razgled po domači in svetovni književnosti.

Na koncu obravnave kake snovi, npr. umetnostne smeri, se naredi sinteza. K temeljnemu izhodišču so učenci že med nadaljnjo obravnavo dodajali nova spoznanja ali spoznavali nove razsežnosti temeljnega. Spoznavali so tudi druge umetnosti in jih primerjali z besedno umetnostjo, spoznali so najpomembnejše

književnike in njihove temeljna dela, razgledali so se v zgodovinskem času, spoznali so tudi druge umetnostne tokove istega časa. Zato lahko zdaj strnejo ta spoznanja in jih primerjajo z drugimi spoznanji, npr. z drugimi umetnostnimi smermi istega obdobja ali kakega drugega že poznane obdobja. V učbenikih in drugih knjigah berejo razlage iste snovi raznih avtorjev ter zavzemajo svoja stališča, ki so si jih pridobili pri branju in interpretaciji umetnostnih in kritičnih besedil. Tako pripravljene nimajo težav niti s preverjanjem in ocenjevanjem niti s prehodom na nov sklop spoznanj.

Kadar se odločimo za sintetično pot, sprejemamo delček za delčkom do tiste meje znanj in spoznanj, ki jo načrtujemo. V takem primeru je zelo pomembna vloga motivacijskih spodbud, s katerimi pritegnemo pozornost učencev, pa tudi dodajanje nove snovi mora biti organizirano, da lahko pelje k cilju. Rosandič predlaga v svoji *Metodiki* šest možnosti za motivacijo pri obravnavi romantike po sintetični poti:

- spodbujevalna beseda; na temelju spodbujevalne besede romantika pridejo do različnih sopomenk in raznih mnenj, kaj je romantika, romantično, kaj je značilno za romantičnost;
- domača naloga; učenci velikokrat govorijo o romantičnosti; doma naj opišejo kak romantični motiv in branje domačih nalog bo spodbudilo razmišljanje o romantiki;
- metoda ankete; učenci v t.i. bliskoviti anketi napišejo nekaj motivov, ki jih imajo za romantične; ob pogovoru, zakaj imajo kak motiv za romantičen, se razvijajo uvodna spoznanja o romantiki;
- interpretacijsko branje; predstavitev kakega značilnega romantičnega dela z interpretacijskim branjem zbudí romantično razpoloženje, ki je podlaga za nadaljnja spoznanja (in doživetja) o romantiki;
- glasba; učenci najprej poslušajo npr. Glinkovo uglasbitev Puškinove pesmi *Trenutek pomnim dragoceni*, potem pa sporočajo svoja doživetja te glasbe in lahko razčlenjujejo tudi kompozicijo glasbe in pesmi;
- radijska ura; za uvod v romantiko lahko poslušamo radijsko uro o romantiki (če seveda obstaja). Dodajmo k temu še možnosti, kot so gledanje video posnetkov in filmov, pripovedovanje in pogovor o že prebranih romantičnih delih, ki so prišla kakemu učencu ali večini učencev od živega, proslava ob slovenskem kulturnem prazniku, izbor slik Franceta Prešerna, gledališka predstava romantičnega dela, kaka romantična ljubezen v razredu itd.

Obdobje, ki ima več umetnostnih tokov, lahko obravnavamo na različne načine. Zaporedna obravnava avtorjev narekuje vzporedno obravnavo več umetnostnih smeri pri vsakem avtorju. Zaporedna obravnava umetnostnih tokov pa zahteva vzporedno obravnavo več avtorjev, ki imajo umetnostna sporočila v enakem slogu. Obravnava je možna tudi po tematiki, po književnih zvrsteh in oblikah in na druge načine.

Pri novih tokovih v srednjem šolstvu bo treba poskrbeti tudi za nove učbenike. Ob njih pa bomo morali izdelati tudi strokovno neoporečne in po izboru bogate priročnike za učitelje.

Jože Lipnik

Pedagoška fakulteta v Mariboru

Literatura

1. A. Flaker, Z. Škreb: *Stilovi i razdoblja*. Zagreb: Matica Hrvatska, 1964.
2. Matjaž Kmecl: *Mala literarna teorija*. Ljubljana: ZB, 1976.
3. Janko Kos: *Književnost. Učbenik literarne zgodovine in teorije*. Maribor: Založba Obzorja, 1989.
4. Janko Kos: *Očrt literarne teorije*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1983.
5. Janko Kos: *Pregled slovenskega slovstva*. 10. popravljena in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992.
6. Jože Pogačnik, Ivan Cesar: *Slovenska književnost*. Zagreb: Školska knjiga, 1991.
7. Dragutin Rosandič: *Metodika književnog odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Školska knjiga, 1986.
8. Silva Trdina: *Besedna umetnost*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1958.
9. Gregor Kocijan: *Slovensko slovstvo skozi stoletja*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1992.